

Kodyfikacja języka czeskiego po roku 1990

Jazyka nejen užíváme, ale zároveň ho i prožíváme.

Alexandr Stich

Po listopadzie 1989 roku sytuacja społeczno-polityczna w Czechosłowacji radykalnie się zmieniła. Nastąpił okres demokratyzacji życia społecznego. Jak wszelkie tego typu procesy, tak i ten doprowadził także do zmian w sferze komunikacji werbalnej. Wcześniej bowiem demokratyzacja w zakresie kodyfikacji języka czeskiego nie istniała. Rozwojem języka kierowała specjalnie do tego celu powołana jednostka, Instytut Języka Czeskiego Czechosłowackiej Akademii Nauk, broniąca czystości języka i w sposób dość wyraźny wpływająca na usunięcie wszelkich (możliwych również) zapożyczeń¹.

Zjawisko to zachodziło jednocześnie w dwu kierunkach. Uwolnienie bowiem naturalnego, ograniczanego dotąd, rozwoju języka czeskiego było wywołane częściowo długookresowym tłumieniem procesu kodyfikacji (czy zmian w kodyfikacji) bazy standardu języka, co było także wynikiem ściśle dotąd dookreślonej nor-

¹ Por. wypowiedź: „Zásadní změny v orientaci politického vývoje naší republiky, které nastaly po 17. listopadu 1989, stále hlouběji zasahují oblast individuálního a společenského vědomí a spolu s tím pochopitelně i jeho výraz nejvlastnější a nejběžprostřednější – národní jazyk. Proto také nejen jazykovědci, ale i lidé všech zájmů a povolání si kladou otázku, nakolik se všechny tyto změny projevují jak v jazyce samém, to je v soustavě jeho prostředků a zákonitosti, tak ve způsobu, jak s tímto jazykem při dorozumívání zacházíme, a v neposlední řadě též v postojích, jaké k jazyku vůbec – a ke své mateřtině zvláště – vědomě nebo podvědomě zaujímáme” (Kraus 1991, s. 1). Por. także określenie Václava Havla współczesnego języka czeskiego: „ideologické esperanto” (Havel 1990, s. 139).

my języka literackiego. Zadawano więc sobie pytania, czy istnieje sens ingerencji w sprawy językowe, skoro norma nie dopuszcza jakichkolwiek zmian w kodyfikacji, a także czy jest to wynikiem normy, czy może jej interpretacji². Zwłaszcza ta druga wątpliwość wydaje się zasadna. Język potoczny (*obecná čeština*) i mówiona odmiana języka czeskiego (*hovorová čeština*) pod koniec lat osiemdziesiątych w wielu przypadkach były zbliżone³. Można więc powiedzieć, że zmiany w języku ciągle zachodziły, nie były tylko uznawane przez kodyfikatorów języka literackiego. Próba wprowadzenia jakiegokolwiek elementu Nieliterackiego (np. z tzw. obecnej češtiny czy zapożyczenia) była natychmiast tłumiona przez purystów językowych czy strażników kultury języka. Jednak wymykała się im spod kontroli literatura nieoficjalna (czeski samizdat). W ten sposób w latach osiemdziesiątych ukształtowała się opozycja (1) między standardem a żargonem, a także (2) między funkcjonującą dotychczas purystyczną normą językową a jej ówczesną wulgaryzowaną postacią.

Jest oczywiście zrozumiałe, że powyższe opozycje częściowo tylko dotyczyły relacji język pisany – język mówiony. Ten pierwszy (język pisany oficjalny) był ściśle kontrolowany przez kodyfikatorów języka literackiego, toteż niewiele w nim zmian było widać (dotyczyły raczej „kosmetyki” językowej). Język mówiony zaś po uwolnieniu normy wskazał na kierunek w procesie rozwoju języka i odegrał zasadniczą rolę w kształtowaniu nowych zjawisk. Zwiększony dynamizm ewolucyjny w języku czeskim, rozdźwięk między nowym i starym substandardem językowym, mieszanie

² „Nivelizace a slohové ochuzování naší mateřštiny za dlouhé období minulých čtyřiceti let vyvolávaly v posledních měsících v našem tisku diskusi, v níž nechyběly ani úvahy o smyslu kodifikačních zásahů do vývoje spisovného jazyka [...]” (Kraus 1991, s. 3).

³ Por. uwagi na ten temat w pracy Sgall, Hronek 1992, dające podstawę dla wymienionych badaczy języka do uznania, że nie ma dwóch odmian mówionych (*hovorovej* i *obecnej češtiny*) języka czeskiego. Zaproponowali więc oni nową klasyfikację wielu wyrazów języka potocznego.

stylów i sfer wykorzystywania poszczególnych elementów, rozdzwięk między „galopująco aktywizującą się” leksyką i frazeologią w stosunku do bazy leksykalnej standardu językowego, polifunkcjonalność języka mówionego i żargonowego, a zwłaszcza środków w mass-mediach, wreszcie ich przejście z jednej społecznej sfery komunikacji do drugiej było odbierane przez wielu użytkowników języka (w tym także językoznawców) jako „nawiązanie do uczucia wstrząsu”, wynikającego ze zmian współczesnej sytuacji językowej (przede wszystkim społeczno-politycznej). Pojawiały się nawet próby utworzenia nowej normy językowej⁴.

Nadmierny proces demokratyzacji języka nie zawsze prowadzi do zjawisk pozytywnych. W tym przypadku górę wzięły zjawiska negatywne, np. zbytnie rozluźnienie normy języka literackiego, co w efekcie dało:

- a) nieprzemyślany wybór (i propozycję) elementów językowych (np. kakofonia stylistyczna);
- b) wprowadzenie do języka literackiego środków Nieliterackich (zwłaszcza potocznych z tzw. obecnej češtiny), w efekcie czego do systemu językowego wkradł się chaos i brak jasnej organizacji.

Sytuację dodatkowo komplikowały nowe kontakty językowe. Na przykład zaraz po rewolucji aksamitnej nastąpił żywiołowy masowy rozwój kontaktów Czechów z Niemcami, które w okresie późniejszym były kierowane przez polityków. W efekcie doprowadziły one do utworzenia międzynarodowych regionów, w których podjęto współpracę w zakresie kultury, nauki, szkolnictwa

⁴ Por. wypowiedź J. Krausa: „Polistopadová publicistika a zpravodajství zkrátka opustily bývalou uniformitu a rozestřely své možnosti na široké stupnici od bulváru až po záměr obracet se k uživatelům krajně nebo odborně zasvěceným. U některých médií se dokonce projevuje snaha nově vytvářet vlastní stylovou normu (někdy tu jsou redaktoři a hlasatelé projevu přímo vázání interními pokyny, tedy tím, co bychom mohli nazvat jakousi »sekundární kodifikací«)” (Kraus 1996, s. 4).

czy handlu i gospodarki. Ta nowa rzeczywistość wymusiła konieczność komunikowania się w obu językach, a tym samym zjawisko interferencji, prowadzące do zapożyczeń (w tym przypadku przede wszystkim leksykalnych i frazeologicznych). Wprowadzanie wyrazów niemieckich do języka czeskiego było wyraźne w przypadku młodych obywateli Czechosłowacji. Średnie i starsze pokolenie zaś zaczęło wykazywać obawy o zbyt ni duży wpływ języka niemieckiego na rozwój języka czeskiego. Przedłużający się proces doprowadził do wytworzenia się w narodzie czeskim poczucia zagrożenia językowego (wydaje mi się raczej, że bardziej polityczno-gospodarczego) ze strony niemieckiej⁵. Taka sytuacja utrzymywała się dość długo i doprowadziła najpierw do parlamentarnych dyskusji na temat ustawy o języku czeskim. Wiele partii i towarzystw społeczno-kulturalnych (raczej mniej licznych) zaczęło angażować się w imię obrony języka czeskiego⁶.

Nowa sytuacja w latach 1990–1992 (do czasu ukazania się ustawy o państwie czeskim, o tym niżej) nie była spowodowana tylko kontaktami języka niemieckiego z językiem czeskim, chociaż te były dominujące. Drugim czynnikiem – „převratnou složkou nejsoučasnější české jazykové situace” – była wymiana języka „niemal oficjalnego i jedyne go” w kontaktach międzynarodowych,

⁵ „Reakce na české straně jsou nejrozmanitější – od velmi vstřícných až po naprosto odmítavé [jako v Terezínu] [...] všechny tyto veřejné akty nejsou téměř nikdy spojovány s otázkami interně jazykovými a komunikačními a neprojevují se v rovině xenofobní; pocit přímo jazykového ohrožení ze strany německé je v dnešním českém prostředí něco naprosto ojedinělého a cizího (Stich 1995, s. 62–63).

⁶ „Dokladem, že pocit, o němž Stich projednal, naše občany velice trápí, je hlavně skutečnost, že tři politické strany – KSČM, republikáni a Moravská národní strana – mají ve svých programech obranu mateřského jazyka před ohrožením a obranu před odnárodněním. Také řada hnutí a občanských iniciativ, např. Výbor národní kultury, Klub českého pohraničí, Slovanská unie, Volná myšlenka, Lidová unie národní a sociální záchrana aj. programově vycházejí z reálného pocitu ohrožení jazyka, které lidé prožívají [...]. Existuje národní paměť, a ta pocit ohrožení zvyšuje” (Ša u r 1996, s. 10).

tj. wycofanie języka rosyjskiego i wprowadzenie w to miejsce (ale już nie urzędowo, ale uzualnie) języka angielskiego w odmianie amerykańskiej. Obecnie jednak Czesi nie odczuwają aż tak mocno zagrożenia ze strony tego języka. Jak pisze A. Stich, jest to wynikiem dużej odmienności strukturalnej języków i braku innych, pozajęzykowych kontaktów, jednocześnie o nacechowaniu negatywnym, co w przypadku języka niemieckiego w przeważającej mierze zdecydowało o wytworzeniu się poczucia zagrożenia w społeczeństwie czeskim (Amerykanie „wnosili” do Czech i języka czeskiego nową technologię, nie gospodarkę czy wpływy polityczne)⁷. Ponadto dla wielu Czechów angielskie słowa zapożyczone i sposób ich przejścia (szeszczania), tworzenie form żeńskich od nazwisk angielskich (*přechylování*) rzeczywiście stwarzało wielkie problemy, co też nie przyczyniało się do zbytowego nasycania języka tymi elementami. Jedynie w mass-mediach (zwłaszcza w młodzieżowych rozgłośniach radiowych) chętnie sięgano po niektóre elementy angielskiej wymowy literackiej (np. po wzorce intonacyjne języka angielskiego, dykcję angielskich dyskdžokejów itp.).

U podstaw wyobrażenia o zagrożeniu języka czeskiego tkwiły również brak społecznej orientacji w nowoutworzonych szeregach synonimów oraz dawne przyzwyczajenie społeczeństwa czeskiego do wartościowania ludzi także według ich sposobu wypowiedzania się (złe wysławianie się było traktowane na równi z ośmieszaniem się)⁸. Jak rozeznać, który z dwu lub więcej wariantów języ-

⁷ „Víceměně absentuje v českém prostředí pocit, že je čeština nějak podstatněji dotčena, popřípadě ohrožována jazykovou angloamerikanizací. [...] Přitom je možno konstatovat, že v reálné jazykové praxi dost masové přejímání z americké angličtiny potíže někdy působí, především proto, že značná typologická vzdálenost obou jazyků adaptaci přejímek mnohdy dost znesnadňuje. Stejně tak nebývalý vzrůst intenzity kontaktu češtiny s němčinou vyvolává někdy reakce ostražitě až odmítavé – většinou však proto, že se za jazykovými úvahami a reakcemi mohou dobře skrýt postoje rázu politického a ekonomického” (Stich 1995, s. 69; por. Čechová 1993, s. 103–109).

⁸ „[...] patřívá k dobrému tónu (a k vyvolání dojmu zasvěcenosti ve věcech »správného« jazyka) současnou úroveň jazyka spíše odsuzovat” (Kraus 1996, s. 4).

kowych jest poprawny albo „poprawniejszy” (reszta musi być błędna)? Obawa o niepoprawne użycie formy spowodowała przekonanie, że mnożenie wariantów jest jeszcze bardziej kłopotliwe niż ich ograniczanie przez Instytut Języka Czeskiego AN RCz.

Dodatkowo sytuację komplikuje brak nowej warstwy biznesmenów czy „společenské smetánky”, a zwłaszcza utrwalonych (i społecznie zaakceptowanych) sposobów ich zachowywania się. Rozpoczęto więc naśladowanie wzorców zachodnioeuropejskich i amerykańskich, które nie przystawały do kultury czeskiej. Na przykład wiele programów telewizyjnych i gazet zaczęło się różnić swym językiem od kodu powszechnie używanego (J. Kraus opisał to zjawisko na przykładzie takich czasopism i programów telewizyjnych, jak „Playboy”, „Dotyk” czy programy Haliny Pawłowskiej; Kraus 1996). Proces ten da się zaobserwować także w urzędach państwowych. W ten sposób malała zrozumiałość języka pisanego i mówionego, rosła zaś wieloznaczność przepisów i ogłoszeń urzędowych, której nie uświadamiają sobie ustawodawcy oraz językowa niedbałość niektórych autorów i tłumaczy, co nie tylko zagrażało kulturze języka, ale także kulturze całego narodu.

W roku 1993 doszły jeszcze dwa czynniki, wpływające na sytuację językową demokratycznego państwa w tym czasie już tylko czeskiego. Pierwszym z nich było uznanie języka słowackiego za język obcy. Oczywiście, że język ten był zawsze językiem obcym („geneticky, typologicky i stoletým kontaktem” język ten był traktowany jako blisko-pokrewny; w latach 1920–1938 uznawano go wraz z językiem czeskim w Republice Czechosłowackiej jako jeden: czechosłowacki w dwu odmianach), ale społeczeństwo czeskie, bilingwalne w tym przypadku, nigdy nie miało problemów przynajmniej z pasywnym komunikowaniem się w języku słowackim (z reguły jednostronnym, o bardzo słabej – powiedziałbym zerowej – interferencji). Zagrożenie to w zakresie struktury gramatycznej dotyczyło przede wszystkim: składni zdania pojedynczego i złożonego, zaniku tzw. krótkich form imiennych przymiotników, imiesłowów biernych, imiesłowów współczesnych itd. (por. Stich 1995, s. 65).

Kolejny problem stanowiły języki mniejszości narodowych. Dopuszczenie w ustawie z 1992 r. możliwości wypowiedzania się w urzędach państwowych w języku ojczystym każdego obywatela Republiki Czeskiej zdjęło obowiązek z wielu członków etników aktywnej znajomości języka czeskiego (a nawet pasywnej). Nałożyło zaś na urzędnika obowiązek znajomości języka petenta lub konieczność korzystania z tłumacza. Tym samym zjawisko interferencji w tego typu przypadkach zostało nasilone. Jest to o tyle ważne, że np. Romowie w ogóle nie wykazywali żadnej inicjatywy na rzecz komunikacji w języku czeskim, toteż w środowiskach, w których istniały duże skupiska Romów, następował przepływ niektórych elementów ich języka do języka czeskiego.

Podobne zjawisko można zauważyć na terenach przygranicznych, na których żyje mniejszość narodowa np. polska. Mimo że obie strony wykazują dużo dobrej woli, aby komunikować się w jednym języku, to taka sytuacja należy do rzadkości. Następuje w tym przypadku raczej mieszanie lub upodabnianie się struktur gramatycznych obu języków, np. w języku czeskim zmiana szyku liczebników (nie: *jedenadvacátý*, ale: *dvacátý první*), co też stanowi duże zagrożenie dla języka czeskiego.

Rozwój nowopowstałej sytuacji języka czeskiego J. Kraus warunkuje dwoma czynnikami:

- a) określoną polityką językową państwa (*status planning*) – decyzje o wyborze języka narodowego, dominującego lub polecanego w komunikacji, np. w szkole, urzędzie itp.,
- b) aktywnością instytucji językowych i urzędowych w zakresie utrzymania danej kultury języka (*corpus planning*) – czynności normatywne i kodyfikacyjne, zasób reguł i wskazówek związanych z kulturą języka i procesem komunikowania się w ogóle, np. działalność poradni językowych itp.

Uwzględniając oba aspekty czeski językoznawca przeprowadził w lutym 1995 roku badania, mające na celu stwierdzenie, czy nadal istnieje poczucie zagrożenia językowego wśród Czechów.

Większość ankietowanych uznała, że czeski język potoczny w latach 1990–1994 nie zmienił się, jest taki sam, jak był. Prawie podobnie sytuacja rysuje się w przypadku języka literackiego, chociaż poziom języka telewizji i polityki (programów przygotowywanych wcześniej w formie pisemnej, jak również wystąpień polityków) znacznie spadł i nie można go uznać za zadawalający. Około 20% respondentów, zwłaszcza ludzie starsi, potwierdziło w ankiecie pogorszenie się poziomu języka czeskiego (dotyczy to zarówno języka literackiego, jak i potocznego). W związku z powyższym J. Kraus uważa, że rozwojowi języka czeskiego, a zwłaszcza jego kulturze, należy poświęcić więcej uwagi niż to czyniono dotychczas, mimo że już nie istnieje poczucie zagrożenia języka czeskiego⁹. Sama zaś polityka językowa winna uwzględnić następujące zagadnienia:

- a) migrację narodów, która w ostatnim okresie jest w Czechach bardziej intensywna niż za czasów totalitaryzmu;
- b) kontakt języka czeskiego z innymi językami, w tym z mniejszościowymi;
- c) nauczanie języka obcego, uwarunkowane koniecznością bezpośredniej komunikacji przy transakcjach np. handlowych czy ekonomicznych, a także kwestię nauczania języka czeskiego w szkołach, np. dla mniejszości narodowych czy cudzoziemców;
- d) komunikację w ramach UE i NATO – mimo że unijne i nato-wskie dokumenty zezwalają na komunikowanie się w języku danego narodu, to jednak w przypadku języka czeskiego w praktyce trudno będzie to zastosować, np. w komunikacji wojskowej (Kraus 1996, s. 1).

Niektóre z tych zagadnień zostały już uwzględnione przy planowaniu polityki językowej w Czechach, inne czekają jeszcze na „lepsze czasy”. Zaczniemy najpierw od prawa językowego.

⁹ „[...] pro pocit ohrožení samé existence češtiny v současné době zásadní důvody neexistují. [...] je potřebné věnovat pozornost tomu, co by mohlo v české jazykové situaci vést k nepříznivým vývojovým tendencím” (Kraus 1996, s. 1).

1. Prawo językowe

Pod pojęciem *prawo językowe* będziemy rozumieć „soubor právních norem různé právní síly, které upravují řečové chování občanů zejména v oficiálním a polooficiálním styku, stanoví řečovou stránku vnějšího i vnitřního úřadování a jednání státních a veřejnoprávních orgánů a subjektů, upravují řečovou stránku soudnictví, osvěty, kultury apod.” (Kořenský 1997, s. 260). Stanu i charakteru prawa językowego nie można utożsamiać z eksplicytnie ustanowionym (lub nie) w ustawie prawnej. Prawo językowe tworzą najróżniejsze przepisy prawne, dotyczące zachowania językowego obywateli.

Stan prawa językowego możemy obiektywnie ocenić tylko wówczas, kiedy stwierdzimy w regulacjach państwowych sformułowania na temat, jak tę stronę życia określają przepisy prawne poszczególnych stopni władzy państwowej, zaczynając od najwyższych, np. język urzędowy obowiązujący w urzędach centralnych, powiatowych itd., język nauczania obowiązujący w szkołach wyższych, szkołach średnich państwowych czy prywatnych itp.

Czeskie prawo językowe było oparte *de iure* na ustawie o języku czeskim z roku 1920 i w brzmieniu dalszych poprawek prawnych, które jednak nie zmieniły podstawy tego przepisu prawnego (dokładniej patrz: Kořenský 1995a i b). Było to prawo nie do przyjęcia w latach późniejszych, gdyż zakładało powstanie języka czechosłowackiego. Dlatego Konstytucja z 9 maja 1948 r. wprowadziła dwa równoprawne narody: czeski i słowacki (art. II), które miały prawo do własnych narodowych organów i konstytucji w ich języku. W ten sposób implicytnie wyrażono podział języka czechosłowackiego na dwa języki czeski i słowacki.

Kolejna Konstytucja z 11 lipca 1960 r. i jej późniejsze uzupełnienia (nr 143 z 1968 r., nr 144 z 1968 r., nr 155 z 1969 r. i nr 43 z 1971 r.) w sposób jednoznaczny definiują prawa języka czeskiego i słowackiego. W art. 6. ustęp 1 i 2 jest mowa o tym, że obu języ-

ków używa się równoprawnie. W tym też brzmieniu prawo to obowiązywało przez ostatnie lata federacyjnej republiki Czechów i Słowaków.

Konstytucja z 16 grudnia 1992 r., która uwzględniała powstanie samodzielnego państwa Czechów, nie wypowiada się jednoznacznie na temat języka. Mówi jednak, że będąca integralną jej częścią *Karta praw człowieka* określa ten stosunek. Natomiast art. 3 *Karty* stanowi, że gwarantuje się podstawowe i równe prawa dla wszystkich języków (dotyczy to języków większościowych i mniejszościowych, czyli języków mniejszości etnicznych). Zakłada ona, że mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do:

- a) wykształcenia w ich języku,
- b) używania ich języka w kontaktach urzędowych,
- c) uczestniczenia w posiedzeniach dotyczących spraw narodowościowych i mniejszości etnicznych.

W ten sposób porządek prawny Republiki Czeskiej zapewnia prawo wyboru narodowości, nie wiążąc z nim jednocześnie używania i znajomości konkretnego języka, np. języka większościowego. Ustęp a) Konstytucji otwiera możliwość zakładania szkół z dowolnym językiem wykładowym, na co nie zezwalała wcześniejsza Konstytucja z roku 1920 (wyliczała ona języki, którymi można było władać w Republice Czeskiej). Ustęp b) zaś stawia w tej formulacji postulat zewnętrznego urzędowania względem podmiotu, który nie opanował języka większościowego, daleko poza prawo do tłumaczenia w procesie śledczym i procesie sądowym. Można więc powiedzieć, że prawodawstwo czeskie w chwili obecnej, tj. po roku 1992, nie precyzuje pojęcia *język państwowy*. Nie ma też ustawy o języku czeskim. Istnieje natomiast wiele pojęć tej sfery dotyczących, określonych w innych rozporządzeniach władz państwowych szczebla centralnego lub wojewódzkiego. Należą do nich: *język nauczania* (por. § 3, ust. 1 Ustawy o szkolnictwie), *język urzędowy i dyplomatyczny* (por. § 33, Ustawy nr 182 z 1993, § 18, ust. 1 Sądowego regulaminu pracy w brzmieniu Usta-

wy nr 210 z 1993 r.), *język służbowy* (por. § 3, ust. 1 Ustawy nr 331 O obronie państwa w pełnym brzmieniu z 1992 r.). W praktyce stwarza to dodatkowo skomplikowaną sytuację. W rzeczywistości nie ma określonego języka państwowego, ale jest określony np. język używany w wojsku, który obowiązuje wszystkich żołnierzy (mniejszości narodowe i etniczne także).

2. Norma a kodyfikacja

Pojęcie *normy* określił już w latach trzydziestych B. Havránek (1932 i 1935), do którego nawiązali późniejsi badacze: A. Jedlička (1963), M. Jelínek (1974/75) czy J. Chloupek (1986 i 1990). Ten ostatni definiuje normę jako: „soubor zákonitostí objektivně se projevujících v daném jazykovém útvaru (v jistém období), pocítovaný kolektivem uživatelů za závazný; v praxi stav jazykové struktury v živém úzu, resp. v jazykovém povědomí jazykově vzdělaného příslušníka národního jazyka” (Chloupek 1990, s. 10). Najwyraźniejszy rozdzźwięk pomiędzy normą systemową języka czeskiego a normami stylowymi (a nieco później i normami komunikacyjnymi) nastąpił w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (por. Nebeská 1996, s. 55), kiedy np. norma syntaktyczna była zbyt wąska, aby objąć ówczesne zmiany, zachodzące w języku mówionym (ale także, choć w mniejszym zakresie, w języku literackim pisanym). Mimo to nie nastąpiła żadna korekta normy systemowej. Wytworzyła się jedynie teoria centrum i peryferiów, która była niejako poszerzeniem normy (jako jej wariantywność). Zgodnie z tą teorią wszystkie elementy systemu językowego nie mogą być mierzone tą samą miarą, a stopień integracji poszczególnych jednostek z systemem jest zależny nie tylko od czynników wewnątrzjęzykowych, ale przede wszystkim od użytkowników danego języka.

Napięcie między normą a uzusem musiało wywołać nową dyskusję nad problemem sposobu regulacji zmian w języku literackim. Okazało się, że kryteria wyznaczania normy nie są dość wyra-

ziste, jak również niewyrazista jest rola uzusu w precyzowaniu normy. Przyjęcie dwóch norm (np. jak to było w języku polskim: normy dokładnej, literackiej i mniej dokładnej, tolerancyjnej, potocznej) nie znalazło uznania wśród czeskich lingwistów. Pozostano więc przy jednej normie.

Rozdźwięk między normą literacką a praktyką językową stał się kluczowym problemem czeskiej kultury języka w latach dwudziestych. Dążąc do przełamania kryzysu w sferze kultury języka i oddalaniu się normy od praktyki (codziennej komunikacji), zaproponowano pojęcie pośrednie między normą a uzusem: standard, czyli podstawową postać języka narodowego. W ten sposób nawiązano do wertykalnego rozwarstwienia języka czeskiego, zaproponowanego przez B. Havránka: język literacki – standard – substandard – interdialekt – dialekt. W tym ujęciu standard charakteryzuje się relatywnie wysokim stopniem normatywności, ale za to jest mniej skodyfikowany, podczas gdy język literacki byłby formą wyższą, prestiżową języka czeskiego, która posiada najwyższy stopień normatywności i kodyfikacji. Można więc powiedzieć, że współczesne sterowanie normą winno iść w dwóch kierunkach:

- a) uwaga winna być kierowana ku samemu określeniu pojęcia normy, zwłaszcza w stosunku do innych pojęć, jak kodyfikacja, uzus, system, język itd.;
- b) wychodząc z pojęcia normy winno się określić charakter normy literackiej (czy potocznej, komunikacyjnej, stylowej itd.), jej rozwój, nosiciele, wariantywność itd., a także współzależność między poszczególnymi normami (np. literacką, potoczną, poszczególną stylową itd.).

Przedmiotem kodyfikacji nie jest wszystko, co jest określone w normie. Kodyfikacja jest ze swego charakteru statyczna, wyraża bowiem normę w określonym czasie, dlatego po tym okresie trzeba opracowywać nowe podręczniki kodyfikacyjne.

Każda nowa kodyfikacja jest warunkowana zmianami w językowym uzusie. Aby nie dochodziło do zasadniczych różnic mię-

dzy kodyfikacją a ciągle rozwijającym się językiem, lingwiści starali się uchwycić w kodyfikacji te zjawiska, które mogły być z punktu widzenia rozwoju językowego progresywne. Dochodziło więc do skodyfikowania wariantów językowych z tym, że środek progresywny był uznany w systemie językowym za jedyny poprawny. W ten sposób nawiązywano do płynnego przejścia pomiędzy poszczególnymi kodyfikacjami, a nawet sterowano rozwojem języka. W latach dziewięćdziesiątych sposób ten całkowicie wymknął się spod kontroli. Kodyfikacja nowych jednostek, np. wyrazów, wymagała rozpoczęcia nowych badań¹⁰, a nawet – jak w przypadku leksyki – nowego opracowania istniejących słowników języka literackiego (dokładniej o tym dalej). Przyjrzyjmy się poniżej temu, co uległo nowej kodyfikacji w latach dziewięćdziesiątych.

2.1. Kodyfikacja ortografii

Zmiany w kodyfikacji ortografii z r. 1957 przestały odpowiadać stanowi z drugiej połowy XX wieku, toteż nowa kodyfikacja była faktem nieuniknionym. Musiała jednak do pewnego stopnia ujmować stały rozwój języka z wyraźniejszą stylową dyferencjacją języka czeskiego (głównie na osi potoczność – literackość). W latach siedemdziesiątych przygotowano jedynie drobne zmiany dotyczące kilku słów obcego pochodzenia (wyrównanie ortografii z ortografią, np. przyimków *s* i *z*). Konieczne więc było opracowanie nowej kodyfikacji ortografii, do której doszło w 1993 r.

Nowe, wprowadzone w 1993 (z dodatkiem w 1994) roku, zmiany respektują stylowe warianty w zakresie wymowy i pisowni.

¹⁰ Por. informacje zawarte we wstępie do wydania: Sochová, Poštoľková 1994, s. 5: „Knižka *Co v slovníkách nenajdete (Novinky v současné slovní zásobě)* je prvním doplňkem obou akademických slovníků [...]. Zachycuje příliv nových výrazů, který přináší celková přeměna našeho společenského dění po listopadu 1989, ale i výrazy, o které se čeština obohatila v posledních zhruba dvou desetiletích od vydání posledního výkladového slovníku češtiny. [...] Slovník obsahuje 2498 slovníkových hesel nepočítajíc v to hesla přihnízďovaná (tj. připojena pod základní heslo)”.

Przy ich opracowywaniu wychodzono z założenia, że zasady pisowni powinny być proste i jednoznacznie oddające stronę semantyczną języka, toteż znaczną uwagę poświęcono wymowie (choć ważniejsze zmiany dotyczą pisania wyrazów obcego pochodzenia i pisania wielkich liter). Poza tradycyjnymi rozbieżnościami w wymowie i w pisowni „zadomowionych” już pożyczek typu: *presidium/prezidium/prezídium* czy *analýsa/analýza*, skodyfikowane zostały także wyrazy związane ze współczesną technicyzacją życia, oddające także dynamikę rozwojową czeskiej morfologii (szczegółowo o tym poniżej). Ciekawy jednak wydaje się los *Zasad pisowni czeskiej*.

Konieczności opracowania nowych zasad pisowni nikt nie kwestionował. Poprzedzono je nawet sondażem i próbnym wydrukiem nowych reguł (por. *Co přinášejí nová Pravidla českého pravopisu...* 1991). Społeczna dyskusja potwierdziła słuszność takich działań, mimo że pojawiały się pewne przeciwnie temu głosy. Ministerstwo Szkolnictwa więc postanowiło wprowadzić nowe zasady do użytku szkolnego od roku szkolnego 1993/94. Wydano odpowiednie zarządzenia i wydrukowano *Nowe zasady pisowni czeskiej* (Praha 1993). Kiedy jednak doszło do ich wprowadzenia w życie, przeciwnie temu głosy społeczne zaczęły się mnożyć, a samo Ministerstwo nie było już tak przekonane o słuszności swojej decyzji. Odwołało więc wcześniejsze zarządzenie. Sytuację jednak komplikował fakt, że odbyło się to już w trakcie roku szkolnego 1993/94 i że większość nauczycieli wymagała od uczniów znajomości nowych zasad pisowni¹¹. Część nauczycieli w tej sytuacji respektowała obie wersje zasad, starą z 1957/58 r. i nową z 1993 r.

Nowych zasad pisowni czeskiej nie uznały też mass-media i cały czas odwoływały się do starych zasad z lat siedemdziesiątych. Powstały rozdzwitek zmusił ministerstwo do bardziej zdecydowanych działań. Postanowiono, że w roku szkolnym 1993/94

¹¹ „Překvapivé je ovšem současné stanovisko Ministerstva školství, které doporučuje pedagogům vycházet při výuce z předchozí pravopisné kodifikace” (Koblížek 1993/94, s. 8).

będą obowiązywać stare zasady pisowni¹², a nad nowymi rozpoczyna się jeszcze – prawie rok trwające – dyskusje, zakończone wydaniem dodatku do *Zasad z 1993 r.* Natomiast od roku szkolnego 1994/95 będą obowiązywać w całej republice nowe zasady w nowej postaci (tzn. z dodatkiem z 1994 r.).

Największym osiągnięciem nowej kodyfikacji ortografii jest pisownia wielkich liter, która bezpośrednio odwołuje się do teorii nazwy własnej, znacznie ułatwiając tym samym zapis nazw typu: *Na Příkopě* (dawniej: *Na příkopě*), *Na Velké samotě* (dawniej: *Na velké samotě*) (por. Uličný 1993, s. 66). Ponadto postanowiono, że użycie wielkiej litery jest środkiem wyrażania szacunku, wartościowania itd., pozostawia się więc piszącemu prawo wyboru pisania wielką literą nazw, o ile nie jest ono w sprzeczności z innymi zasadami pisowni, tzn.:

- a) w nazwach religijnych należy dopuścić wielość sposobów;
- b) w nazwach ulic, placów, parków, mostów itd. wszystkie wyrazy oprócz wyrazów pospolitych, określających obiekt (np. park, ulica, plac itd.) piszemy wielką literą, np. *plac Św. Wacława*, *ul. Braci Czapków*, *park Jana Narudy* itd.;
- c) w przypadku dzielnic miasta pozostawia się dwie formy dubletywne: z wielką literą w wyrazie *osiedle* i bez wyrazu *osiedle*, o ile jest to możliwe, np. na *Czerwonym Wierchu*, na *Osiedlu Antala Staszka*;

¹² „[...] nejprve schválilo školní verzi *Pravidel* a vydalo pokyn o jejich platnosti ve školním roce 1993–94. Potom se zřejmě zaleklo reakce a námitek vyslovených na adresu *Pravidel* a jejich zavádění odvolalo až do vydání tzv. akademických *Pravidel*. Když v listopadu 1993 vyšla, MŠMTV znovu změnilo stanovisko a rozhodlo, že celý školní rok budou ve školách platit stará *Pravidla* včetně přijímacího řízení na střední školy a maturitních prací. Do té doby však už většina učitelů českého jazyka své žáky se zásadami nových *Pravidel* seznámila.

V současnosti jsou žáci vystaveni dvojitmu vlivu – školy a tisku, který se většinou novými pravidly řídí. Vzniká situace, že jinak píší rodiče a jinak jejich děti. [...] Řada učitelů reaguje na takový paradox uváženě, neřídí se striktně starými *Pravidly* a obě varianty a další jim podobné přechodně považuje za možné” (Bastl 1993/94, s. 143).

d) w nazwach instytucji administracyjnych ze wskazaniem miejsca siedziby pierwszy wyraz piszemy wielką literą, np. *Sąd powiatowy w Libercu, Urząd miejski w Kolinie*.

Nowe zasady wprowadziły jeszcze dwie zmiany: nowe reguły w zakresie pisania wyrazów zapożyczonych (dotyczy to głównie pisania przedrostków *s-* i *z-* oraz długości samogłosek) oraz uregulowały sposoby użycia myślnika w wyrazach złożonych z członami równorzędnymi. W pierwszym przypadku odnosi się to do następujących zasad pisowni:

- a) wyrazy obce o charakterze terminu lub używane w wąskim kręgu posiadają zakończenie na *-ing*, w innym przypadku (o wysokiej frekwencji) mogą posiadać dwa sufiksy *-ink* i *-ing*, np. *briefink* i *briefing*, *dabink* i *dabing*, *pudink* i *puding*, przy czym w wyrazach zadomowionych preferuje się sufiks *-ink*;
- b) wyrazy obce, używane jako terminy w wąskim kręgu odbiorców pisze się w pierwotnej formie graficznej, np. *watt*, *netto*, *wolfram*, *joule* itd.;
- c) wyrazy, których szcieszczona grafia nie oddaje wymowy oryginalnej, a są one już zadomowione w języku czeskim, piszemy, zachowując oryginalną pisownię, np. *revue*, *bulletin*, *interview*, *outsider* itd.;
- d) wyrazy obce jeszcze nieustabilizowane w języku czeskim mają formy dubletywne: grafię obcą i czeską, np. *jazz* i *džez*, *handicap* i *hendikep*;
- e) wyrazy obce, w których pojawiają się grafemy *ck*, *th*, *rh* itp., oddające jeden dźwięk, w publicystyce piszemy bez grafemu *c* lub *h*, natomiast w tekstach naukowych i zawodowych zachowujemy oryginalną pisownię, np. *metan* i *methan*, *eter* i *ether*;
- f) w wyrazach obcych, w których grafem *s* wymawia się jak [z], piszemy grafemem *z*, bez form dubletywnych; w wyrazach łacińskich zadomowionych z prefiksem *kon-* pisze się zawsze *z*; podobnie w wyrazach zakończonych na *-ns*, *-rs*, *-ls* i w wyrazach od nich pochodnych, np. *kurz*, *kurzovné*, *pulz*, *dispenz*, *pulzace* itd.;

- g) w wyrazach obcych zakończonych na *-ismus* sufiks ten piszemy jako *-ismus* lub *-izmus*, traktując formy dubletywne jako fazę przejściową, w przyszłości będziemy stosować wyłącznie pisownię *-izmus*;
- h) w wyrazach obcych z przedrostkiem *dis-* zachowujemy łacińską formę, podobnie w przypadku prefiksu *de-* + wyrazy zaczynające się na *s-*; natomiast w wyrazach obcych z prefiksem *des-* piszemy zawsze *dez-*;
- i) długość samogłosek w wyrazach obcych, która powoli zanika lub dopuszcza wariantywność, winna być zlikwidowana, dlatego prefiksy *-iv*, *-iva*, *-ivum*, *-ivní*, *-emie*, *-erie*, *-orium*, *-on*, *-onek*, *-onový*, *-ona*, *-onka*, *-fuze*, *-manie*, *-ped* piszemy z krótką samogłoską, np. *archiv*, *neon*, *difuze*, *balonek*, *drogerie* itd. W przypadku terminów chemicznych, lekarskich i biologicznych zakończonych na *-en* i *-in* mogą wystąpić dublety *-én* i *-ín* obok *-en* i *-in*, np. *vitamín* i *vitamin*, *penicilín* i *penicilin*, chociaż w przypadku bardziej rozpowszechnionych wyrazów proponuje się zaniechanie długości głosek.

W zakresie użyć myślnika postanowiono jedynie, że tylko w wyrazach z semantycznie równorzędnymi członami, z których pierwszy jest zakończony na *-cko/-sko*, *-ně* i *-ově*, należy stosować myślnik (dywiz), np. *ústavně-právní*, *vědecko-technic-ký* itd. W pozostałych przypadkach obowiązują dawne zasady.

2.2. Kodyfikacja fonetyki

W zakresie fonetyki niestety nie udało się zlikwidować rozdzźwięku między obowiązującą normą a uzusem. Na ten problem zwróciła uwagę M. Krčmová w swoim skrypcie o fonetyce i fonologii języka czeskiego (Krčmová 1992), ale w *Fonetice spisovné češtiny* Z. Palkovej (z Instytutu Fonetyki i Fonologii FF UK) nie znajdujemy nowej kodyfikacji (Palková 1994). (Nieliczne zmiany kodyfikacji w zakresie fonetyki, dotyczące jednak tylko wymowy

scenicznjej, da się zauważyć w pracy J. Hůrkovej 1995.) Jak pisze M. Krčmová:

K reflexi této normy v kodifikaci zatím [nawet do roku 1999; M.B.] nedošlo. Přitom se kodifikační zásady shodují se současnou normou již jen z části, např. při výslovnosti složitějších souhláskových skupin dochází k zjednodušování nad její rámec. Zvláště napadný je rozpor mezi kodifikací a výslovnostní praxí u cizích slov (Krčmová 1998b, s. 152).

2.3. Kodyfikacja morfologii

W zakresie morfologii zmiany kodyfikacyjne dotyczyły jedynie imion i nazwisk obcych, chociaż rozbieżności między normą, kodyfikacją a praktyką językową są dość znaczne. Na przykład w odmianie wyrazów przebiega ciągła zmiana na osi: literackie – neutralne – potoczne, związana ze stylistycznym przewartościowaniem poszczególnych środków (por. Čechová a kol. 1996). M. Krčmová uważa, że właśnie „stara” kodyfikacja jest czynnikiem retardacyjnym uznania niektórych środków potocznych czy choćby nieliterackich za neutralne (dotyczy to nie tylko leksyki)¹³.

W podobnym duchu wypowiada się O. Uličný (1993) czy F. Uher (1996), którzy zauważają w języku potocznym np. czasownikowe formy oboczne w trzeciej osobie liczby mnogiej typu *sází/sázejí*, dopuszczane, dzięki ich strukturalnej przyległości do czasowników koniugacji I czy III. Nie jest to jednak konsekwentnie stosowane. Podobną budowę morfologiczną bowiem mają np. takie wyrazy koniugacji II, jak *tiskl*, *hryzl*, *zdvihl*. W ich przypadku pozostawiono jednak tylko jeden wariant wymowy (o tych i tym podobnych rozbieżnościach szerzej patrz: Uličný 1993, s. 65–66).

¹³ „V dané souvislosti je třeba poznamenat, že je to právě kodifikace, která brání rychlejšímu posunu původně nespisovných, později hovorových tvarů mezi prostředky naučnými: sžívá v tomto případě roli retardující. [...] Jen tak můžeme vysvětlit, že některé kodifikační dávno přijaté prostředky (např. dublety v *hrobě/v hrobu*, *napišu/napiši*) jsou dosud vnímány jako nové” (Krčmová 1998a, s. 176; por. też Jelínek 1995a i b).

Wpływ języka potocznego na język literacki odbywa się również w kierunku przeciwnym. M. Krčmová opisuje:

[...] postupně zastarávající a z užívání ustoupivší tvary infinitivu na *-ti* se v 90. letech začínají opět vracet do textu jednotlivých intelektuálů. Podobně přibývá v textech intelektuální povahy přechodníku, a to i minulého, občas se dokonce dnes setkáme se zcela archaickým tvarem *plusquamperfecta*, předminulého času (Krčmová 1998a, s. 176).

Służy to większej dyferencjacji stylowej tekstów pisanych i mówionych, a także wyraźniejszemu odróżnianiu się tekstów pisanych od mówionych. Jednak jak dotąd ta zmiana nie doczekała się ujęć kodyfikacyjnych.

W zakresie słowotwórstwa niewiele jest nowych form. Większość wyrazów opiera się na wzorcach czeskich. Pojawiły się jednak i nowe prefiksy, np. *bio-*, *super-*, *de-*, *dez-*, *multi-*, *anti-* (*superpozitivní*, *superprojekt*, *bioplyn*, *bionafta*, *deregulovat*, *dezinterpretovat*, *multiuživatelský*, *antidrogový*), które doczekały się opisu, jak również swojej kodyfikacji (por. Uher 1996).

Dużo problemów użytkownikom języka czeskiego sprawiają nazwiska obce i ich odmiana, np. nieregularności w odmianie nazwisk *Mánes* i *Rabas*:

Vlastní substantiva rodu mužského zakončená na *-s* se chovají z velké části jinak nežli jména obecná [...] v současné spisovné češtině s výjimkou jmen typu *Mánes* a několika jmen jednotlivých už silně převládá u vlastních jmen životních zakončených na *-s* skloňování měkké (Sedláček 1995, s. 74–75).

Jednak najwięcej uwagi skupił na sobie problem tworzenia imion i nazwisk żeńskich (tzw. *przechýlování*), odczuwany przez wielu jako relikwyt poprzedniego systemu¹⁴, ponieważ regulowały go przepisy z lat 1949–1977 (w ustawie nr 268 o metrykach z 1949 r. z późniejszymi zmianami w latach 1952, 1965 i 1977 określono, że zapis nazwisk żeńskich powinno się ujmować „ve tvaru odpoví-

¹⁴ „V poslední době se občas objevují ve veřejnosti názory, že *przechýlování* příjmení [...] je jev platný minulému politickému režimu; přijmení se tím prý komolí a nositelky *przechýlených* příjmení, zejména cizího původu, se tím zneuctvíjí” (Knappová 1992a, s. 12).

dajícím pravidlům českého a slovenského pravopisu”; za: Knappová 1992a, s. 13). Niektórzy nawet dawny sposób zmiany form męskich na żeńskie nazywali „pozůstatkem bolševické arogance” (Kraus 1996, s. 2), chociaż tradycja ta jest zgodna z czeskimi gramatykami zarówno z doby T. G. Masaryka, jak i G. Husáka.

W tej sytuacji Instytut Języka Czeskiego AN RCz przeprowadził ankietę wśród pracowników Instytutu i czeskich uniwersytetów oraz nauczycieli szkół średnich i podstawowych, w której badani wskazali pewne sugestie w tej materii:

a) należy wprowadzić dublety żeńskie w typach czeskich nazwisk: *Osol sobě* (*Osol sobová* i *Osol sobě*), *Bezstarosti* (*Bezstarostová* i *Bezstarosti*); obcych nazwisk zakończonych na samogłoskę długą: *-á* (*Dicá*: *Dicáová* i *Dicá*), *-é* (*Ollé*: *Ollé-ová* i *Ollé*), *-ó* (*Ardó*: *Ardóová* i *Ardó*), *-óo* (*Jóo*: *Jóová* i *Jóo*) i krótką *-i/-y* (*Filipi*: *Filipiová* i *Filipi*, *Valéry*: *Valéryová* i *Valéry*) oraz *-u* (*Baru*: *Baruová* i *Baru*). Takie zmiany jednak zalecano w praktyce prawnej, nie w codziennej komunikacji (np. w prasie czy telewizji). Tam zaproponowano używanie form z sufiksem *-ová*, aby odbiorca był pewien, że mówi się o kobiecie, a nie o mężczyźnie. Dotyczy to również literatury pięknej.

W przypadku imion sytuacja jest podobna. Mają one identyfikować płeć osoby. Mogą więc istnieć dublety: grafia czeska – grafia obca (*Karolina* i *Carolina*), ponieważ imiona obecnie „stają się” międzynarodowe, a ich obcojęzyczny zapis nie jest już tak rażący (jest to dla ankietowanych problem drugorzędny), byleby jednoznacznie spełniały swoją podstawową funkcję. Nową propozycją jest również projekt używania dwóch imion (jak np. w Polsce; *Karolina Marie*) lub imion podwójnych (jak np. we Francji; *Eva-Marie*). Wszystkie te propozycje stały się później podstawą opracowania nowych *Zasad pisowni czeskiej*.

2.4. Kodyfikacja leksyki

Największe i nawiąźniejsze zmiany widać jednak w leksyce. Jak zauważa J. Filipec, zmiany społeczne w roku 1989 spowodo-

wały otwarcie nowej „ery” rozwojowej czeskiego słownictwa, spowodowanej chęcią pokonania stagnacji i izolacji życia społeczno-gospodarczego i kulturalnego od Zachodu, toteż dynamika słownictwa jest największa ze wszystkich elementów języka. Ponadto wykazuje ona w tym okresie tendencję nawiązania do systemowości i ma charakter dynamiki kontekstowej (por. Filipec 1995). Idzie tu o jednostki neutralne i różnego stopnia ekspresywne, a także różnego rodzaju modyfikacje o charakterze znaczeniowym, nacjonalistycznym, pragmatycznym, funkcyjnym, stylowym, a także frekwencyjnym (por. przykłady w pracach: Čechová 1993, Čechová i Karhanová 1995, Filipec 1992, Sochová i Poštolková 1994 i innych). Na przykład świadome nawiązanie w polityce do systemu przedwojennej republiki spowodowało w zakresie słownictwa odnowienie niektórych terminów typowych dla tego okresu (np. *starostové, městská zastupitelstva, senát, primátoři, kancléř*). Podobnie w zakresie gospodarki, techniki i życia społeczno-politycznego. Do języka przeniknęło wiele nowych leksemów, będących albo kalkami, albo zapożyczeniami, nazywających nową rzeczywistość (np. *leasing* ‘pronájem’, *dealer* ‘obchodní cestující’, *shop* ‘obchod’). Były one albo zupełnie nowe, albo zastępowały stare obciążone konotacjami socjalistycznymi, znajdując się w opozycji do wyrazu zapożyczonego jako zjawiska nowego, postępowego (np. *obchod – shop*). Najwięcej takich przykładów dostarczają amerykanizmy: *management* ‘vedení podniků’, *broker* ‘osoba zabývající se zprostředkováním obchodů cizím jménem, zvl. na burze’, *draft* ‘pracovní verze textu’ i ‘výběr hráčů do týmu’, *joint venture* ‘společný podnik’. Ukazują one również czasowe przeobrażenia Czech (np. *kuponová privatizace, inflační spirála, tunelování banky, fixní kurz, ozonová díra*). Te słowa znalazły swoją kodyfikację w słownikach języka czeskiego (por. Filipec 1995 i wiele słowników najczęściej dwujęzycznych, np. *Česko-anglický slovník ekonomiky, Mezinárodně politický slovník* itd.). Warto tu podkreślić, że właśnie ten proces wymusił zmianę kodyfikacji w zakresie zasad pisowni i leksyki (por. Sochová, Poštolková 1994 oraz nowe wydanie *Spisovného slovníka jazyka českého* w 1993 r.).

Jednak największym problemem jest zmiana w kodyfikacji stylowej leksemów. Do języka komunikacji oficjalnej dostawały się wyrazy, które przedtem były uważane za nieliterackie (np. *vekslák, papaláš, dospělák*), będące często wynikiem uniwerbizacji. Największym źródłem takich wyrazów była publicystyka, która tworzyła i tworzy do dziś mnóstwo nowych metaforycznych wyrazów i połączeń wyrazowych czy frazeologizmów. Jednak ich żywotność jest uzależniona od mody (np. *vrátit problém do hry; kopat za svou stranu; transparentní trh; koncepční materiál; balíček opatření; máme vládu, jakou máme*), toteż jeszcze ich nie skodyfikowano.

* * *

Nagły, nieprzemyślany proces demokratyzacji języka nigdy nie służył jego rozwojowi, ale wprowadzał doń elementy nieładu i wieloznaczność. Język jednak ma służyć komunikacji, nie ma być wygładzony, poukładany, o ile nie pozostaje to w sprzeczności z jego podstawową funkcją. Obrazują to burzliwe dzieje języka czeskiego zwłaszcza pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych:

Neměli bychom kodifikovat žádný jazykový prvek mluvené češtiny, který pro část uživatelů češtiny spisovně předpokládá zcela institucionální způsob osvojení (jazykové vzdělání a výchovu) a který je zároveň pro jinou část totožný s prvkem jejich „rodné“ varianty národního jazyka vycházející ze soukromé sféry komunikace. Tzv. demokratizace je v takových případech sofistickou rouškou nechuti přijímat spisovný jazyk a užívat ho v adekvátních situacích (Bartošek 1995, s. 40–41).

Literatura

- Bartošek J., 1995: *K pojetí normy a kodifikace spisovného jazyka*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 40–41.
- Bastl M., 1993/94: *Trampoty češtinářů*, „Češtinář“, s. 142–143.
- Brabcová R., 1996: *Novinky z pravopisu a tvarosloví*, Praha.
- Buzássyová K., 1993: *Kontaktné varianty a synonymá v slovenčine a v češtine*, „Jazykovedný časopis“ 44, č. 2, s. 92 i n.
- Chloupek J., 1986: *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, Brno.

- Co přináší nová Pravidla českého pravopisu*, 1991, Praha.
- Čechová M., 1993: *Dynamika slovní zásoby dnešní češtiny*, [in:] *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej*, Opole, s. 103–109.
- Čechová M. a kol., 1996: *Čeština – řeč a jazyk*, Praha.
- Čechová M., Karhanová K., 1995: *K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci*, „Naše řeč“, s. 138–145.
- Čmejrková S., Daneš F., 1993: *Jazyk malého národa*, „Slovo a slovesnost“ 54, s. 19–30.
- Daneš F., 1995: *Situace češtiny: perspektiva a retrospektiva*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 23–32.
- Daneš F., 1997: *Situace a celkový stav dnešní češtiny*, [in:] *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha, s. 12–25.
- Daneš F., Kraus J., 1993: *K současnému stavu jazykové kultury a kultury dorozumívání*, „Naše řeč“, s. 139–141.
- Filipec J., 1992: *Naše současná společnost, slovní zásoba a slovníky*, „Naše řeč“, s. 1–11.
- Filipec J., 1995: *Lexikální norma*, „Slovo a slovesnost“, s. 190–203.
- Havel V., 1990: *Projevy*, Praha.
- Havránek B., 1932: *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha, s. 32–84.
- Havránek B., 1963 [1935]: *Mluvnická kodifikace spisovné češtiny*, [in:] B. Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Praha, s. 119–124.
- Hrbáček J., 1984: *Úvod do studia českého jazyka*, Praha.
- Hůrková J., 1995: *Česká výslovnostní norma*, Praha.
- Chloupek J., 1986: *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, Brno.
- Chloupek J. a kol., 1990: *Stylistika češtiny*, Brno.
- Jedlička A., 1963: *K problematice normy a kodifikace spisovné češtiny (oblastní varianty ve spisovné normě)*, „Slovo a slovesnost“, s. 9–20.
- Jedlička A., 1978: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, Praha.
- Jelínek M., 1974/75: *Český jazykový purismus z hlediska funkční teorie spisovného jazyka*, „Sborník prací FF BU“ [Brno], s. 49–58 [drukováno pod pseudonimem Oldřich Ševčík].
- Jelínek M., 1995a: *Co považují lidé za gramatickou chybu?*, „Čeština doma a ve světě“, 275–278.
- Jelínek M., 1995b: *Kultura jazyka a kultura řeči*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha, s. 31–39.

- Knappová M., 1992a: *Přechylování příjmení jako problém kodifikační a legislativní (návrh doplňkové kodifikační úpravy)*, „Naše řeč“, s. 12–21.
- Knappová M., 1992b: *Jazykové aspekty kodifikace rodných jmen ve světle mezinárodní legislativy*, „Naše řeč“, s. 85–90.
- Koblížek V., 1993/94: *Vývoj českého pravopisu a pravopisné kodifikace*, „Češtinář“, s. 5–8.
- Kořenský J., 1992: *Komunikace a čeština*, Praha.
- Kořenský J., 1995a: *Pojem gramatické změny a pojem synchronní dynamiky*, [in:] *Języki słowiańskie 1945–1995*, Opole.
- Kořenský J., 1995b: *Tvorba právních předpisů a komunikativní problémy jejich uplatňování*, „Slovo a slovesnost“, s. 256–275.
- Kořenský J., 1996: *Vztah jazykové praxe a jazykového zákonodarství v podmínkách proměn státnosti na českém území*, [in:] *Kopitarev sbornik*, Lublana.
- Kořenský J., 1997: *Vývoj jazykového práva na území dnešní České republiky*, [in:] F. Daneš a kol., *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha, s. 260–263.
- Kraus J., 1991: *Do nového ročníku »Naší řeči«*, „Naše řeč“, s. 1–5.
- Kraus J., 1996: *Několik poznámek k pocitu jazykového ohrožení*, „Naše řeč“, s. 1–9.
- Krčmová M., 1992: *Fonetika a fonologie. Zvuková stavba současné češtiny*, Brno.
- Krčmová M., 1998a: *Formální morfologie*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 164–176.
- Krčmová M., 1998b: *Proměny spisovné češtiny*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 143–152.
- Malý K., 1991: *Sprache – Recht und Staat um der tschechischen Vergangenheit*, [in:] *Sprache – Recht – Geschichte*, red. J. Eckert, H. Hattenhauer, Heidelberg, s. 257–281.
- Martincová O. a kol., 1993: *Pravidla českého pravopisu. Školní vydání*, Praha.
- Martincová O. a kol., 1998: *Nová slova v češtině. Slovník neologismů*, Praha.
- Nebeská I., 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*, Praha.
- Peregrin J., 1999: *(Nedokončená?) revoluce v pohledu na jazyk*, „Slovo a slovesnost“ LX, s. 37–45.
- Palková Z., 1994: *Fonetika a fonologie spisovné češtiny*, Praha.

- Polívková A., 1992: *K některým postojům uživatelů k jazyku*, „Naše řeč”, s. 176–182.
- Sgall P., 1994: *Spisovnost a kultura vyjadřování*, „Slovo a slovesnost”, s. 34–47.
- Sgall P., Hronek J., 1992: *Čeština bez příkras*, Praha.
- Sedláček M., 1993: *K vývoji českého pravopisu*, „Naše řeč”, s. 57–71 i 126–138.
- Sochová Z., Poštołková B., 1994: *Co v slovnících nenajdete*, Praha.
- Starý Z., 1995: *Ve jménu funkce a intervence*, Praha.
- Stich A., 1990: *Ať žije český furor orthographicus*, „Literární noviny”, 13.9., nr 24.
- Stich A., 1995: *Existuje u nás pocit ohrožení jazyka?*, „Naše řeč”, s. 61–73.
- Šaur V., 1996: *Pocit ohrožení českého jazyka existuje!*, „Naše řeč”, s. 10–14.
- Uher F., 1996: *Transformace společenství a slovní zásoba češtiny*, „Slovo” 2, s. 7–14.
- Uličný O., 1993: *Jaké úpravy pravopisu a kdy?*, „Čeština doma a ve světě”, s. 64–70.
- Uličný O., 1995: *Spisovná čeština a hodnotová orientace*, [in:] *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha, s. 65–71.